

Gyenesei József

A kecskeméti nemzetőrség 1918–1919-ben

1918 őszén a lakosság az ország szinte valamennyi településén, saját jól felfogott érdekében, önként részt vállalt a háborús összeomlás nyomán felbomlott közrend helyreállításában. A békésebb állapotok megteremtésében, illetve fenntartásában a meggyengült karhatalmi erők mellett a háborús évek elején már életre hívott és ekkor újra megszervezett polgárőrség, valamint az újonnan megalakított nemzetőrség is közreműködött. Ugyanakkor az 1918–1919-es évek történetét feldolgozó munkákban viszonylag kevés szó esik a fenti alakulatok szerepéről.¹ A két szervezet elhatárolására már előljáróban érdemes néhány szót fordítani, hiszen ez még a kortársak számára sem volt mindig egyértelmű, amely az alábbi belügyminiszteri táviratból is kiderül: *„Több törvényhatóság és helyhatóság hozzám küldött jelentéséből arról szereztem tudomást, hogy a nemzetőrség és [a] polgárőrség fogalma nem kellően tisztázott. További félreértés elkerülése végett közlöm, hogy a nemzetőrség hadügyminiszter úr hatósága alá tartozó, az egész országra kiterjedő katonai karhatalmi szervezet. [A] polgárőrség ellenben [a] helyi közrend fenntartására hivatott polgári testület, melynek megalakításáról minden egyes helyhatóság maga gondoskodik.”*²

Jelen írásban a nemzetőrség kecskeméti egységeinek létrejöttéről, tevékenységéről és annak megítéléséről igyekszem viszonylag teljes képet alkotni a levéltári dokumentumok alapján. Mindezt azonban nagyban megnehezíti, hogy a kecskeméti nemzetőrségnek külön iratanyaga nem maradt fenn a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban. A testület megalakulására, szervezetére, ellátott feladataira vonatkozó iratok a Kecskeméti Nemzeti Tanács, illetve a polgármesteri elnöki iratok között lelhetők fel szétszórtan. Ezek közül többet is szinte teljes terjedelmében szerepeltetek az alábbiakban, némileg forrásközlő jelleget is adva a tanulmánynak. A szóban forgó források rövid tartalmi átírása a szöveg dinamikája szempontjából nyilvánvalóan szerencsésebb lett volna, ugyanakkor a korszak hangulata jobban „átüt” az eredeti dokumentumokon keresztül, így azok helyenként „vágás” nélkül kerülnek közlésre.

1 Schönwald Pál: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, 1969 (a továbbiakban: Schönwald Pál, 1969).; Révész Tamás: *Nemzetőrök, polgárőrök, népőrök*. A Károlyi-kormány karhatalmi szervei. Rubicon 2015/3.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML) IV. 1910. a. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok (a továbbiakban: IV. 1910. a.) 1823. eln./1918.

A közrend spontán védelme

A Magyar Nemzeti Tanács hatalomátvételéről és gróf Károlyi Mihály miniszterelnökké történő kinevezéséről szóló híreket és a kecskeméti városi tanács csatlakozását kiplakátoló október 31-i hirdetményben Sándor István polgármester a következőkkel fordult a város lakosságához: *„A fenti hivatalos hírekből kitetszőleg tehát végre hazánk-nak olyan kormányja van, amely úgy a népek benne összpontosuló bizalmánál, mint az azt alkotó férfiak képességeinél fogva cselekedni tud, felkérem tehát a város lakosságát, hogy az átélt izgalmakat küzdje le tanúsítson nyugalmat, folytassa életmódját és végezze munkáját rendesen, mert ez által hozzuk kormányunkat olyan helyzetbe, hogy azonnali békekötéssel és határaink megvédésével itthon az új Magyarországot kiépítse és csakis az esetben lesz képes kormányunk feladatainak teljesítésére, szűkös élelmi, ruházati és tüzelőanyagunk okozta szenvedéseink enyhítésére és a háború által ütött sebek gyógyítására, ha ezen törekvéseiben vállvetett munkánkkal segítjük és utasításait bizalommal követjük.”*³

A polgármester másnap délelőtt Budapestre küldött távirata még a városban tapasztalható viszonylagos nyugalomról számolt be: *„[A] közbiztonságot csapataiktól önként távozó s hazajövő egyes fegyveres katonák jelenleg még szóróványosan veszélyeztetik, de a külterületen kezdenek bandákat alakítani...”*⁴ A fővárosban lezajlott forradalmi eseményeket követően kibontakozó országos erőszakhullám a nap második felére azonban Kecskemétet is elérte. A zavargások során a fosztogatók megrohanták Szőke Gyula javadalmi ügyvezető lakhelyét.⁵ A tisztviselőnek és családjának sikerült valahogy a szomszéd házakon keresztül elmenekülnie, de lakásukat teljesen kifosztották és felgyújtották.⁶ A megtámadott hivatalnok még egy hónap múltán sem mert felvenni a munkát.⁷ A nincstelenné lett családot Sándor Istvánné kereste fel a rejtkehelyén, és a Hadisegélyező Bizottság készleteiből látta el őket meleg ruhával.⁸ Az országos hírlapi tudósítások szerint nagyobb részben idegen, részben katonákból álló tömeg kirabolta a Schiffer-cipőgyárat is. A rendbontók betörték a törvényszék épületébe, az ott talált iratokat kiszórták az utcára, és kiszabadították a fogva tartott köztörvényes bűnözőket. Ismeretes, hogy Gyalóky Sándor királyi ügyészt is ekkor gyilkolták meg, aki bátorságáról és hivatástudatáról is tanúságot téve megpróbált a csőcselék útjába állni.⁹

3 MNL BKML IV. 1910. a. 1770. eln./1918.

4 MNL BKML IV. 1910. a. 1771. eln./1918.

5 Szőke Gyula (1871–1933) 1895-től állt Kecskemét szolgálatában, 1913-tól vezette a javadalmi hivatalt, a háború alatt a város közélettel való érintettségéért felelt. A rendelkezésre álló levéltári források alapján nem állapítható meg egyértelműen, volt-e „jogos” alapja annak, hogy a felhalmozódott indulatok 1918. november 1-jén személye ellen is irányultak. Tény ugyanakkor, hogy a vármegye kormánybiztosa 1919 elején vizsgálat megindítását tervezte a Szőke Gyula ellen felhozott vádak kivizsgálására, amelyre végül a március 21-i hatalomátvétel miatt nem került sor. A kommun alatt tús volt, majd ezt követően 1931-ig a központi szeszfőzde igazgatóhelyettesi, majd igazgatói tisztségét töltötte be.

6 Székelyné Kőrösi Ilona: Az aranykor után. Egy elfelejtett polgármester, Sándor István. Kecskemét, 2008. (a továbbiakban: Székelyné Kőrösi Ilona, 2008.) 246.

7 MNL BKML IV. 1910. a. 1900. eln./1918.

8 Székelyné Kőrösi Ilona, 2008. 246.

9 „Zavargások vidéken. Agyonlőtték a kecskeméti királyi ügyészt”. Budapesti Hírlap, 1918. november 3. 7.

A Kecskeméti Nemzeti Tanácsot végleges jelleggel megalakító népgyűlést követően lezajlott főtéri lövöldözésről Sándor István Emlékezésében így írt: „...a baj ott kezdődött, hogy egy zavargó népcsoport, melynek élén büntetett egyének állottak, megtámadta a rendőröket, akik a sok ezer nép között szanaszét állottak, akiknek részben volt ugyan ismétlőpisztolyuk, de tölténnyel nem voltak ellátva. A rendőröket megverték, birokra keltek Barna Tibor rendőrparancsnokkal is s a rendőrségnek a városháza hátsó részén lévő szuterén helyiségeibe törtek be, ott a rabokat kiszabadították s Manlicherekből¹⁰ az épület első részére lövöldöztek...”¹¹ A város rendjének fenntartásáért felelős rendőrség állományának nagy része még ekkor is a hadsereg kötelékében szolgált, így a szolgálatban lévő harmincöt fős testület nem volt képes hathatósan elejét venni a történeteknek.¹² A Kecskeméti Nemzeti Tanács a konszolidáció érdekében haladéktalanul hozzákezdett a nemzetőrség szervezéséhez.¹³ A testület iratai közt fennmaradt egy november 1-jei keltezésű dokumentum, amely az új rendvédelmi szervhez csatlakozott 132 polgár saját kezű szignóit tartalmazza: „Alulírottak kötelezzük magunkat, hogy a Kecskeméti Nemzetőrségbe belépünk és kijelentjük, hogy a helybeli Nemzeti Tanács minden rendelkezését és utasításait teljesítjük, amire aláírásunkkal és a Tanács megbízottjával való kézfogásunkkal kötelezzük magunkat és az esküt letettük.”¹⁴

Ezen órák borús hangulatát két évtizeddel később a Kecskeméti Közlöny így idézte fel: „»A hirtelenében megszervezett nemzetőrség és a katonaság nagy számmal járta a várost, igazoltattak minden gyanús elemet.« – Kihalt a város. »Ijedten húzódnak a polgárok lakásaikba. Az egyébként népes vasárnapi korzón csak a nemzetőrök bakancsai kopogtak. Színház, mozi bezárult, a kávéházak haladó életüket bezárt redőnyök mögött folytatták valahogy este 8 óráig.«”¹⁵

A nemzetőrség központi szervezése

Az országban uralkodó anarchikus állapotok felszámolása érdekében természetesen a kormányzat is igyekezett mielőbb eredményes intézkedéseket hozni. November 2-án Linder Béla hadügyminiszter felhívást bocsátott ki „Magyarország Népehez”, a katonákhoz, munkásokhoz és polgárokhoz, hogy minden városban, nagy- és községben az „önként jelentkező hazafias elemekből” alakítsanak nemzetőrséget a rend és a közbiztonság fenntartására: „Ezen nemzetőrségbe minden már otthon levő katona (tiszteket beleértve), testileg alkalmas munkás és polgár beléphet, de a nemzetőrség állománya sehol se lépje túl a helyi lakosság, 5 százalékát. Az osztagok a helyi viszonyok szerint szakasz, század, illetve zászlóaljakra tagozandók. [...] A nemzetőrség tagjai rendes foglalkozásukat folytathatják és csakis rövid begyakorlásra, készségségi, járőr- és őrszolgálatra lesznek megfe-

10 Mannlicher: hadipuska, az Osztrák–Magyar Monarchia területén gyártott, az I. világháború idején használt fegyver.

11 Székelyné Kőrösi Ilona, 2008. 245.

12 Székelyné Kőrösi Ilona, 2008. 248.

13 MNL BKML IV. 1909. a. Kecskemét Város Nemzeti Tanácsának iratai (a továbbiakban: IV. 1909. a.) A nemzeti tanács 1918. november 6-ai ülésének jegyzőkönyve.

14 MNL BKML IV. 1909. a. 1918. november 1-jei keltezésű szám nélküli irat.

15 „Húsz év előtt...” Kecskeméti Közlöny, 1938. november 4. 6.

elő felváltással kötelezve. Karhatalmi célokra azonban az illető hely nemzetőrségének osztaga teljes létszámával kell kivonulnia.”

A felhívás a nemzetőrséget a városokban szervezetileg a rendőrkapitány parancsnoksága alá osztotta be, a legénység pótdíját napi 30, a tisztekét 40 koronában állapította meg. A rendelkezés szerint a belépőknek fel kellett esküdniük a népkormányra és hat hónapi szolgálati kötelezettséget kellett vállalniuk.¹⁶

A hadügyminiszter a budapesti katonai kerületi parancsnokságon keresztül november 8-án újabb utasításokat közölt a nemzetőrség szervezésére vonatkozóan: „Az általános helyzet parancsoló szükségessége folytán eddig a legtöbb helyen nemzetőrség rögtönzöttetett a rend, a magán- és közvagyon megvédésére, azonban felsőbb rendelkezések hiányában a legtöbb helyen minden szervezeti szabályok nélkül. Hogy a nemzetőrség szervezése egységes módon történjék [...] az alábbiakat rendelem: [...] Tisztek elsősorban tényleges, azután tartalékos vagy népfelkelő tisztek veendő [fel] fegyvernemre való tekintet nélkül. Legénység elsősorban önként jelentkező katonák, és másodsorban polgári egyének veendő [fel] a megengedett 5%-on belüli számban [...] Fegyverzet, töltevény és ruházat elsősorban az összegyűjtött, elszedett vagy kiadott készletekből, azután a póttettek készleteiből és legvégül a legszükségesebb esetben a hadügyminisztérium 1. osztályából igénylendő. Szükség esetén polgári ruha viselendő.”¹⁷ Az utasítás az állomány összeállításának szempontjain és az „egyenruházat” kérdésén túl rendelkezett még a szervezés katonai vezetés alá helyezésének szükségességéről, illetve a nemzetőri alakulatok étkeztetésének, elszállásolásának megoldásáról, továbbá egyéni megkülönböztető jelzéseinek kialakításáról is. Javadalmazás tekintetében a tisztek esetében már csak napi 30, a legénység számára pedig 20 koronát irányzott elő. Záróbekezdéseiben kitért az egyéb rendfenntartó alakulatok helyzetére is: „Az egyes városokban, községekben eddig szervezett polgárőrségek továbbra is megmaradnak, nehogy előforduljon azon eset, hogy az új szervezés létrejöttéig az is felbomoljon s a közbiztonság veszélyeztetve legyen. A szervezés éjjel nappal megfeszített munkával foganasítandó. Fogja fel mindenki a helyzet komoly voltát.”¹⁸

A kecskeméti nemzetőrség

A Kecskeméti Nemzeti Tanács a város nemzetőrségének vezetésére november 2-án Hunyetz Károly csendőr alezredest kérte fel, a szervezési munkában a 30. honvéd gyalogezred részéről Tahy Márton ezredes és Prohászka Károly őrnagy is segítséget nyújtott.¹⁹ A városi nemzetőrség központját és parancsnokságát az Ökolégiumban alakították ki, a legénység szolgálati szálláshelyét kezdetben pedig a polgári leányiskolában rendezték be. Néhány nappal később a hadügyi kormányzat Buday Elemér alezredest, a 30. pótzászlóalj parancsnokát bízta meg a kecskeméti hadkiegészítő területen a nemzetőrség megszervezésével. „A nagy idők jelentőségét a forradalmi vív-

16 „A nemzetőrség megalakítása. Linder hadügyminiszter megszervezi a milíciát”. Pesti Napló 1918. november 5. 5.; Egy másik hadügyminiszteri utasítás elrendelte a közigazgatási tisztviselők, a tanítók és tanárok soron kívüli leszerelését, hogy lakóhelyükön részt vehessenek a nemzetőrség szervezésében. November 4-én a hadügyminiszter utasította a törvényhatóságokat, a városokat és a községeket a nemzetőrségek haladéktalan megalakítására. Schönwald Pál, 1969. 167–168.

17 MNL BKML IV. 1909. a. idegen szám: 22 818 eln./1918.

18 Uo.

19 MNL BKML IV. 1909. a. A nemzeti tanács 1918. november 2-i és 4-i ülésének jegyzőkönyve.

mányok értékét átérezve lelkesedéssel fogok a védelem további szervezésének munkájához azzal az elhatározással, hogy a demokratikus vívmányokat a védelem keretén belül megerősíteni s a korszerűtlen katonai merevségeket szeretetteljes és megértő magyar szívvvel kiküszöbölni kötelességemnek ismerem”²⁰ – írta az alezredes a Kecskeméti Nemzeti Tanácshoz intézett üdvözlő soraiban.

A forrásokból kiderül, hogy november 3-án már 296-an jelentkeztek nemzetőri szolgálatra Kecskeméten, három nappal később már 600, november 16-án pedig 900 főt számlált a testület.²¹ A sikeres toborzásban nagy szerepet játszott a nemzetőrök részére folyósított zsold kezdetben igen magas összege is, amely a kevés munkalehetőség közepette sokak számára igencsak kecsegtető ajánlatnak bizonyult. Ennek következtében viszont sok megbízhatatlan elem is bekerült az állomány soraiba, akik csupán a jó pénz reményében vállaltak szolgálatot. Jól példázza ezt a nemzeti tanács nemzetőrségi albizottságának november 7-én kelt alábbi levele is: „Tisztelt Nemzetőri parancsnokság! A Nemzeti Tanács plenáris ülésén a jóléti albizottság nagyszabású vasúti rakomány fosztogatásról tett jelentést azzal, hogy az őrizettel megbízott nemzetőrök is részt vettek a lopásban. Ez ügyben a vizsgálat megejtésére, fegyelmi eljárás lefolytatására kaptunk utasítást. Sürgősen kérjük tehát az idevonatkozó jelentést, megállapítását annak, hogy a kérdéses őrség vezetői, tagjai kik voltak és mindazoknak névsorát, akik az ügyvel kapcsolatban bármit is tudnak.”²² A piszkozati formában fennmaradt levéltervezetre ceruzával feltehetően utólagosan még ennyit írtak: „elintéztetett”. A rossz útra tévedt nemzetőrök ügyéről további részleteket viszont nem tudunk. Fontos hangsúlyozni, hogy a kecskeméti nemzetőrséget negatív színben feltüntető, további visszás esetek a forrásokban nem bukkannak fel.

Természetesen sokan voltak olyanok is, akik a rend megteremtése érdekében ragadtak fegyvert, a közvetlen veszély elmúltával viszont szerettek volna visszatérni korábbi, civil foglalkozásukhoz. Minderről a fennmaradt felmentési kérelmek is tanúskodnak: „Tisztelettel kérem a Nemzeti Tanács kecskeméti szervének Elnökségét, szíveskedjenek engem a nemzetőri szolgálat kötelezettsége alól felmenteni. Ezen kérésemet legyen szabad alábbiakban indokolnom. Amint a város közbiztonságának életbevágó szüksége vezetett akkor, midőn a polgárőrségbe beléptem, úgy most, midőn a város belső rendje helyreálltnak tekinthető, önmagam létfenntartásának, megélhetésének biztosítása vezet annak kérelmezésére, hogy felmentés útján régi munkámhoz visszatérhessek”²³ – írta egy református gimnáziumi tanár levelében. A korábban hat alkalmazottal működő Kecskeméti Központi Takarékpénztár egyetlen tisztviselőjére is igen nagy szüksége volt a pénzügyintézetnek, így annak vezetősége az érintettel együttesen kérelmezte a mentesítést: „...alulírott nemzetőrnek jelentkeztem és a nemzetőrség III. századába Héjjas Aurél főhadnagy úrhoz osztattam be. Mint a kecskeméti központi takarékpénztár pénztárnoka a nevezett pénzügyintézet ügymenetének zavartalan lebonyolítása érdekében tisztviselői teendőimet is el kell végeznem. Azonban mindkét szolgálatnak eleget tenni nem vagyok képes. Ez okból tisztelettel kérem:

20 MNL BKML IV. 1909. a. idegen szám: 6896 kt./1918.; MNL BKML IV. 1909. a. A nemzeti tanács 1918. november 8-ai ülésének jegyzőkönyve.

21 MNL BKML IV. 1909. a. A nemzeti tanács 1918. november 3-ai és 6-ai ülésének jegyzőkönyve; MNL BKML IV. 1910. a. 1834 eln./1918. november 23-án a létszám 508 főre esett vissza az 1896–1900-as évfolyamban születetteknek a hadseregbe való besorozása miatt.

22 MNL BKML IV. 1909. a. szám nélküli irat.

23 MNL BKML IV. 1909. a. 12/1918.

méltóztassék engem a nemzetőri szolgálat teljesítése alól fölmenteni. Tisztelettel: Balázs Jenő pénztárnok".²⁴

A nemzeti tanács november 6-i ülésén elhangzott beszámoló röviden így összegezte az új fegyveres testület pillanatnyi helyzetét: „A nemzetőri [al]bizottság jelenti, hogy a nemzetőrség kellő számú és folyton gyarapszik. Hiány van puskában, köpenyben, sapkában és cipőben, amik kiutalása (pár ezer darab) sürgős.”²⁵ Az albizottság a további felszerelési igényekkel kapcsolatban a hadügyminisztertől kért segítséget, természetesen igyekezve megfelelően indokolni azokat. Ezek között a legénység gyors szállítását lehetővé tevő teherautók és még gyorsabb beavatkozási lehetőséget biztosító harci repülőgépek is szerepeltek: „November 1-én garázda elemek Kecskeméten is megkezdték a gyilkolást, gyújtogatást, fosztogatást. Emberéletben és vagyon értékben fájdalmas veszteség érte a várost és kizárólag a Nemzeti Tanács kecskeméti szervezetének és a városi hatóság erélye és céltudatos munkájának köszönhető, hogy ma már itt aránylagos nyugalom van. Ez a nyugalom azonban nem jelent csendet, biztonságot. Égő tanyák, segítségért jajveszékélő falvak nagy vigyázatra, gyors cselekedetre kényszerítettek. Emberfeletti munkával szervezzük nemzetőrségünket, hogy ne csak városunkat, de tágabb határainkat oltalmunkba vehessük. A szervezéshez azonban segítségre van szükségünk. Kevés a lőfegyverünk, kifogyóban a municiónk és miután Hadügyminiszter úr rendelkezéséhez képest mintegy 4000 főnyi nemzetőrséget kell állítanunk sürgősen néhány ezer fegyvert és municiót igénylünk. Miután városunk 44 000 holdra terül el és a külsőbb széleken élő kiscgazda polgártársaink élet és vagyonzbiztonságáról gondoskodunk [...] a legsürgősebben kérünk legalább négy személyszállító katonai autót, hogy azokkal végveszélyben a távolabb fekvő pontokra is tudjunk karhatalmi kirendeltséget küldeni. És mert kiváló szolgálatot tehetne a közbiztonság érdekében itt az Alföldön néhány gépfegyverrel felszerelt repülőgép, legalább két repülőgép ideutalását kérjük. Hazafias üdvözzel: Nemzeti Tanács Kecskeméti Nemzetőri Albizottsága”.²⁶

A nemzetőri albizottság a közrend biztosítása érdekében fogantatosítható intézkedések köréről is tájékoztatást kért a kormányzattól. Ezek között a legfontosabb a statáriális bíráskodás saját hatáskörben történő elrendelésének kérdése volt, amelynek monopóliumát természetesen még ezekben a nehéz napokban sem adta ki a kezéből a központi végrehajtó hatalom: „Hadügyminiszter Úr! Tisztelettel kérdezzük, hogy garázda elemek megfékezésére és megfélemlítésére [a] Nemzeti Tanács vidéki szervei a statáriumot elrendelhetik-e, s ha igen, milyen körülmények között, kinek a felhatalmazására. Sürgős utasítást kérünk aziránt, hogy a kecskeméti királyi ügyész gyilkosát, aki egyebekben szökött katona volt a polgári törvénykezésszerveinek, vagy a hadbírósnak adjuk át, mert Kecskeméten őrzése és fogva tartása mindinkább lehetetlenné válik. Határozott utasítást kérünk a tekintetben is, hogy bűntényekért rendőrségi letartóztatásban lévő katona foglyok melyik hatóságoknak adjuk át.”²⁷ Katonaként elkövetett bűncselekményeikért a hadbírósnak előtt kellett felelniük

24 MNL BKML IV. 1909. a. El. 17/1918.

25 MNL BKML IV. 1909. a. A nemzeti tanács 1918. november 6-ai ülésének jegyzőkönyve. A nemzetőri albizottság elnöke dr. Joó Gyula, társelnöke dr. Hajnóci Iván volt. Tagjai: Baltás Béla, Barna Tibor, Bodócs Gyula, Dániel József, dr. Dömötör Lajos, Dús Lajos, Füvessy Imre, dr. Garzó Béla, dr. Hetessy Kálmán, Héjjas József, Lestár Béla, Papp György, dr. Pásztor József, Sándor István, Széll János, Verderber Ádám, Zimay Károly, Györfly Pál.

26 MNL BKML IV. 1909. a. szám nélküli irat.

27 Uo.

az érintett elkövetőknek, köztük Gyalóky Sándor gyilkosának is, akinek a fővárosba szállítása szökési kísérlet közben szerzett sebesülés miatt szenvedett késedelmet.

A nemzeti tanács iratai közt fennmaradt egy iktatószám és keltezés nélküli másik összefoglaló is a nemzetőrsegről, amely november közepe táján születhetett. Ebből kiderül, hogy a kiegészítő terület nemzetőr parancsnokaként tevékenykedő Buday alezredes, figyelemmel Kecskemét kiemelt szerepére, pontosan elhatárolta az egyes alakulatok működési területét: *„A kiegészítő kerület területén fekvő városokban és járásokban szervezendő nemzetőrség parancsnoka Buday Elemére alezredes napok óta szervezi most már az egész kerületben a nemzetőrséget. Első intézkedése azonban az volt, hogy a város területén már működő nemzetőrség kizárólag a helyi védelemre használtassék fel. Amennyiben szükségesnek mutatkoznék, hogy Kecskemét közvetlen környékén a rend helyreállítására osztagok kirendeltessenek erre a célra kizárólag a nem kecskeméti illetőségű nemzetőrökből alakult osztagok fognak igénybe vétetni. A kiegészítő kerület parancsnoka egyébként minden egyéni érdeket és kívánságot a legmesszemenőbb mértékben szem előtt kíván tartani. Örömmel állapítjuk meg, hogy a kiegészítő kerület kiváló parancsnoka Buday alezredes szívvel lélekkel Kecskeméthez húz, egyik legfőbb törekvése az, hogy a nemzetőrség tagjai jól érezzék magukat, a katonai fegyelemből csak a legszükségesebbet érezzék és hogy Kecskeméten és környékén a rend, nyugalom biztosítva legyen, mert a boldog független Magyarországot közvetlenül fegyellemmel és renddel tudjuk legerősebben támogatni. A városi nemzetőrség parancsnoka továbbra is Hunyecz alezredes marad, aki kiváló képességeinek már eddig is fényes tanújeleit szolgáltatta.”*²⁸

A nemzetőrség újjászervezése

A hadügyi kormányzat fent ismertetett felhívása és utasítása folytán nemzetőr zászlóaljok jöttek létre országszerte, az alakulatok szervezésére viszont nem készültek részletes végrehajtási utasítások, így a helyi szervek a maguk módján intézték a dolgot. A kormány rövidesen észlelte a rendfenntartás terén uralkodó nagy zűrzavart, amely megmutatkozott a szervezetek megalakulását, mint pedig alá- és fölérendeltségüket illetően. A rendteremtés érdekében november 9-én kormánybiztosi kinevezést adott Fényes Lászlónak a nemzetőrség szervezetének országos koordinációjára.²⁹

Ezt követte november 11-én a kormány 5220/1918. ME számú *„Magyarország demokratikus függetlensége, belső rendje, lakosságának személyi és vagyónbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának biztosítására létesítendő szervezetekről”* szóló rendelete, amely három kategóriába sorolta az ország védelmi szerveit: hadsereg, nemzetőrség, illetve polgárőrség. A jogszabály előírta, hogy a nemzetőrséget önként jelentkezőkből kell létesíteni, akiknek szolgálati kötelezettsége a beálló szükséghez képest néhány hónapra terjed. A területbe az öt legfiatalabb korosztályhoz tartozó

28 MNL BKML IV. 1909. a. szám nélküli irat.

29 Fényes László (1871–1944): Gyógyszerésznek, majd mérnöknek készült, de tanulmányait abbahagyva újságíró lett, írásai 1910-től *Az Est*-ben jelentek meg. 1917-ben Nyíregyházán képviselővé választották. Pártonkívüli volt, de közel állt a polgári radikálisokhoz és a Károlyi-párthoz. 1918 októberében a Nemzeti Tanács tagja lett. 1919 végén nyílt levélben tiltakozott a fehérterror emberterelenségei ellen. A húszas évek első felében a *Népszava* munkatársaként folytatta a Horthy-rendszer leleplezését, ezzel összefüggésben 1926-ban kénytelen volt elhagyni az országot. Élete hátralévő részét emigrációban töltötte, New Yorkban hunyt el.

katonakötelezettek nem léphettek be.³⁰ A nemzetőrség hivatását a rendelkezés abban jelölte meg, hogy „egységeit a veszélyeztetett rend védelmére kiküldje”.

A rendelet Fényes László által kidolgozott és november 24-én hatályba lépett végrehajtási utasítása a fennálló nemzetőrséget teljesen új alapokra helyezte. Ez mindekelőtt megmutatkozott a nemzetőrök díjazásának további korlátozásában. Az utasítás ugyanakkor a fővárosi és az öt vidéki karhatalmi parancsnokságnak alárendelve 20–40 fős járási nemzetőri egységek felállításáról rendelkezett, amelyek „a járás területén oda vonulnak ki, ahol valami rendzavarás, fosztogatás és anarchia felüti a fejét”.³¹

Fényes László a szervezési utasításnak a törvényhatóságok részére történő megküldésével egyidejűleg kiáltványban fordult az ország valamennyi nemzetőréhez. Sándor István polgármester a felhívást 500 példányban sokszorosítottta, majd a város területén szabályszerű módon közhírré tette. A kormánybiztos az utasításhoz hasonlóan ebben is egyértelművé tette, elsődleges célja, hogy a nemzetőrség egy egységes és kifogástalan állományú rendvédelmi testületté váljon. Egyúttal adatszolgáltatásra hívta fel a helyi közigazgatási szerveket annak érdekében, hogy az országban működő nemzetőri alakulatok állapotáról pontosabb képet kaphasson: „Magyarország hirtelen átalakulása alatt a rendbontók ellen a nemzeti tanács és a hadügyminiszter felhívására a legkülönfélébb csapatok alakultak. A különféle nemzetőrök, akik valóban hivatásukat teljesítették nagy szolgálatot tettek a forradalomnak és a népállam hálaja illeti őket. Szervezetük számba vevése és rendezése most folyik. Utasítom az összes nemzetőr alakulatot, hogy a vármegyei néptanács és közigazgatási szervekhez avagy vármegyei kormánybiztosokhoz állományukat, munkanapjukat, teljesítményüket bejelentsek, hogy a fentebb megjelölt hatóságoktól kijelölendő ellenőrző megbízottai pontos adatokat kaphassanak. A nemzetőrök napidíját november 11-ig bezárólag az ellátáson kívül napi 20 koronával kifizetjük onnantól kezdve a szükségeshez képest fenntartott állomány napi tíz koronával és ellátással. [...] Nemzetőrök közösiútsétek ki becsületes soraitokból a hitvány embereket, kik a nemzetőrség nemes czégére alatt zsarolnak és egyéb visszaéléseket követnek el, az ilyen embereket le kell fegyverezni és jelentést kérek róluk, becsületes nemzetőrök teljesítsétek kötelességeket odaadással és rendben...”³²

A polgármester november 25-én a felhívásnak megfelelően részletes jelentésben számolt be a nemzetőrség számáról és teendőiről a vármegyei kormánybiztosnak: „Minthogy a kormánybiztos úr rendelkezése szerint az összes nemzetőr alakulatok állományáról, munkanapjukról és teljesítményükről a vármegyék, illetve városok kormánybiztosaihoz jelentés teendő, tisztelettel van szerencsém a Kecskemét th. város területén működő nemzetőrségről az alábbi adatokat betérjeszteni. A legmagasabb létszám tisztekkel együtt 1132 volt. Ez a létszám részint a fiatalabb korúaknak katonai szolgálatra történt behívása, részint a napi zsold csökkenése folytán, valamint a nem megfelelő viselkedésű egyének elbocsájtása folytán fokozatosan apadt, úgy hogy a létszám 1918. évi november 23-án 24 tiszt és 484 nemzetőr volt. A nemzetőrök, akik másod naponként 18 órai szolgálatmentességet kapnak, a követke-

30 A katonák leszerelését a november 8-án kiadott 28 315/1918. HM számú rendelet írta elő, amely azonban nem vonatkozott a katonai vezető apparátusra, a továbbszolgáló altisztekre, továbbá az 1896 és ennél fiatalabb évfolyambeli születésű katonákra sem. Az említett jogszabályban megfogalmazottak ugyanakkor ellentétesek voltak a hadügyminiszter első parancsával, amely általános, minden kötöttségtől mentes leszerelést rendelt el. Ezért is volt szükség a 30 400/1918 HM számú rendelet kibocsátására, amely a jelzett korosztályokat bevonulásra hívta fel, kizárva őket ezzel a nemzetőrségből. Schönwald Pál, 1969. 170., 172.

31 Schönwald Pál, 1969. 186–187.

32 MNL BKML 1910. a. 1834. eln./1918.

zõ közbiztonsági feladatokat teljesítik: Irodai és laktanyaszolgálat, nappali és éjjeli járőrök, nagyobb kirendeltség a főpályaudvaron, kisebb kirendeltségek az alsó és máriavárosi csekélyebb forgalmú pályaudvarokon; malmok, gyártelepek, raktárak, állami pénztárak stb. őrzése; a város külterületén közbiztonsági szolgálat, különösképpen a veszélyeztetett helyeken való megjelenés és fellépés által; végül állandó készenlét a laktanyában. A szolgálatmentességet élvezők szükség esetén karhatalmat képeznek.”³³

A vasúti szállítmányok biztosítása mellett a nemzetőrök ellátták a stratégiai szempontból nagy fontossággal bíró városi transzformátor-állomások őrzését, továbbá közreműködtek a katonai leszerelés zavartalan lebonyolításában is, amelynek lépéseit pontosan rögzítették előzetesen: „A transzport érkezésénél: 1. 1 autó gépfegyverrel az állomáson tartózkodjék. 2. Minden waggonhoz 1 ember megy, ki utasítja a katonaságot, hogy fegyvert és lőszeret adják át és utána a konyhánál sorakozzanak. 4. Ezalatt az őrséghez beosztott dolgozó legénység a fegyvereket összeszedik [sic!] és az autón elhelyezik. 5. Az autó a fegyvereket Hunyecz alezredeshez nemzetőr zlj. laktanyába (polg. leányiskola) szállítja.”³⁴ A testület feladatákként kezelte a lakosoknál lévő fegyverek begyűjtését is: „Megkeresem, hogy a közbiztonság föltétlen biztosíthatása [sic!] céljából egy oly értelmű felhívást falragaszok és sajtó útján közzétenni, mely szerint mindenki tartozik 24 órán belül a birtokában, vagy birtolatában [sic!] lévő bármi nevén nevezendő lőfegyvert, vagy pisztolyt avagy revolvert a Nemzetőrség Parancsnoksághoz beszolgáltatni, ellenkező esetben szigorú büntetéssel sújtatik. A Nemzetőrség az egész várost átvizsgálja és az igazolatlanul visszatartott fegyvereket elkobozza, tulajdonosaikat letartóztatja és súlyos büntetéssel sújtja. Lőfegyver viselésre csak a Nemzetőrség ad ki engedélyt.”³⁵

Fényes László kormánybiztosi tevékenysége során, mint láttuk, tovább csökkent a nemzetőrség tagjainak járó illetmény összege, valamint döntés született a testület létszámának drasztikus apasztásáról is. Mindez azonban nehéz helyzet elé állította Kecskemét város vezetését, hiszen a közrend fenntartása során lényegében csak a félezer főt számláló nemzetőri erőkre tudott támaszkodni, a rendőrségi állomány továbbra is elenyésző száma miatt. Nyilvánvalóan tűnt, hogy a város nyugalalmát egy 40 főben maximált járási egység a későbbiekben nem tudja szavatolni. A törvényhatósági bizottság ezt követően határozott november 30-ai ülésén arról, hogy a közrend biztosítása érdekében megemeli a városi rendőrség létszámát 300 főre, és a szükséges anyagi fedezetet egy egyszeri vagyonadó kivetésével próbálja biztosítani. A terv végül felsőbb kormányhatósági hozzájárulás hiányában nem valósulhatott meg.³⁶

A város közbiztonságának megoldására természetesen történtek további lépések is, igaz, nem sok eredménnyel. A Kecskeméti Nemzeti Tanács elnöksége a tanács december 20-ai ülését követően megkeresést intézett a helyi nemzetőr-parancsnoksághoz a testület létszámának 240 főre történő növelése érdekében, indoklásként rámutatva a fennálló mozgósítási rend abszurdítására: „A Kecskeméti Magyar Nemzeti Tanács tegnapi ülésében tárgyalta a kecskeméti közbiztonsági állapotokat, mely alkalommal szavára tette a kecskeméti nemzetőrségnek utóbbi időben a – megbízhatatlan elem kiselejtezése után – való értékes működését. Az a vélemény alakult ki, hogy írjunk át a parancsnokságnak

33 Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez. Szerk.: Romsics Ignác. Kecskemét, 1976. (A továbbiakban: Romsics Ignác [szerk.], 1976.) 212.

34 MNL BKML IV. 1909. a. szám nélküli irat. A számozásnál a 3. pont kimaradt.

35 MNL BKML IV. 1909. a. 48/1918.

36 MNL BKML IV. 1910. a. 1913. eln./1918.

aziránt, hogy szorgalmazzuk a kecskeméti nemzetőrség minél nagyobb számra való megerősítését, mely – természetesen a megbízható elemből válogatva – a kecskeméti rendőrséggel együtt a város közbiztonságát garantálná. Annál is inkább kérnünk kell a nemzetőrség minél nagyobb számban – de legalább 240 személyben – való szervezését, mert a legutóbbi hadügy-miniszteri rendelet szerint katonai karhatalmat a kormánybiztos a ker. parancsnokság útján kérhet Kecskemét város részére, s mivel a kormánybiztos nem Kecskeméten lakik, a hosszadalmas eljárással esetleg 24 óra is eltelnék, míg katonai karhatalmat kapnánk. Éppen ezért a katonaságra alig számíthatunk, s e város 80.000 lakosának közbiztonsága a mai nehéz időkből a kevés számú rendőrségre és nemzetőrségre hárul. Mindezeket figyelembe véve arra kérjük a t. parancsnokságot, hogy lépjen közbe felsőbb parancsnokságnál Kecskemét város nemzetőrségének minél nagyobb számban való megnövelése iránt.”³⁷

A Kecskeméti Nemzeti Tanács részéről megfogalmazott jogos kritikák visszhangtalanságára utal az az 1919. február 2-án kelt újabb kérvény is, amelyben a testület lényegében megismételte a kerületi parancsnokság felé a nemzetőrség létszámának növelésére vonatkozó igényét. A korábbinál jóval nyersebb hangvételű levélből komoly elkeseredettség hangja szólal meg: „A Kecskeméti Magyar Nemzeti Tanács aziránt fordul [a] tisztelt Címhez méltóztatassék elrendelni sürgősen, hogy kecskeméti kirendeltségének létszáma 250 főre felemeltessek. Egy ízben voltunk bátrak Kecskemét város meglegedést kifejezni a kecskeméti nemzetőrök megbízható, derék magatartása fölött, mely hivatásának magaslatán áll, azonban aggodalmunkat kell kifejeznünk, hogy a mai létszám mellett esetleges adandó helyzetben csődöt mond. Legyen szabad felhoznunk, hogy a mai forradalmi időkből Kecskemét város 80 000 lakosának, amely 953 □ kilométeren lakik közbiztonságára, életére és vagyonára a csekély számú városi rendőrségen kívül leginkább a megbízható nemzetőrség vigyáz, amelynek azonban állandó készsége naponta nem több 50, (mondd ötven) embernél. Nem kell nagyon indokolnunk ugye, hogy ötven ember a rendfenntartásra és esetleges beavatkozásra nevétségesen kevés.”³⁸ A hatályban lévő jogszabályokra hivatkozva a kérelemnek a nemzetőri kormánybiztosság ezúttal sem adott helyet.³⁹

A kecskeméti nemzetőrség működésének megítélése

A katonai és a civil hatóságok egykorú jelentéseiben gyakran olvasni arról, hogy a nemzetőri egységek tagjai sokszor maguk is beálltak a fosztogatók közé, és velük együtt raboltak vagy más jogellenes tevékenységekben vettek részt.⁴⁰ A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban fennmaradt forrásokból viszont öröndetes módon az derül ki, hogy a Kecskeméti újonnan létrejött testület működése során mindvégig hivatásának megfelelően végezte tevékenységét, a városvezetés ezért több ízben is kifejezte háláját a csapatoknak, sőt igyekezett a katonai alakulatok tagjaival történt összecsorduléseik elsímításában is közreműködni. Egy alkalommal például a Rákóczi úton járőröző nemzetőröket a 30. honvéd pótzászlóalj katonái a következő becsmélő szavakkal illették: „Itt mennek a 30 koronás nemzetőrök az anyjuk Istenit!”⁴¹

37 MNL BKML IV. 1909. a. Eln. 426/1918.

38 MNL BKML IV. 1909. a. Eln. 900/1919.

39 MNL BKML IV. 1909. a. Eln. 1014/1919.

40 Hatós Pál: *Az elátkozott köztársaság*. Budapest, 2018. 211–212.

41 MNL BKML IV. 1910. a. 1943 eln./1918.

A történekről tudomást szerezve Sándor István polgármester haladéktalanul levélben fordult jogorvoslatért a pótzászlóalj vezetéséhez: „Tisztelettel felkérem a tek[intetes] Parancsnokságot a rendelkezésére álló eszközökkel minden úton odahatni, hogy a katonaság a nemzetőrség fontos feladatának felismerésével a kölcsönös megbecsülés útjára lépjen, s mindkét fegyveres szervezet az annyira óhajtott rendet és közbékét saját hatáskörében a leghatékonyabban előmozdíthassa.”⁴² A zászlóaljparancsnok az ügy fontosságának tudatában természetesen akceptálta a megkeresésben foglaltakat és megtette a szükséges lépéseket a saját hatáskörében: „...átiratára hivatalos tisztelettel van szerencsém értesíteni, hogy mint minden tudomásomra jutó esetben, úgy ez alkalommal is úgy napiparancsban, mint a századok bizalmi férfiai útján a legénység a szigorú rend és fegyelem fenntartására figyelmeztetve és oktatoa lett. Minden alkalommal hangsúlyozva lesz a rend és közbiztonság érdekében a nemzetőrséggel és polgárőrséggel való összműködésnek rendkívüli fontossága és kihatása.”⁴³ A parancsnok válaszában végül felhívta a polgármester figyelmét arra is, hogy szerrinte miképp kerülhetők el a jövőben az ehhez hasonló helyzetek: „A rakoncátlan elem mindig ittas állapotban követi el a rendzavarást, s ezért célszerű volna délután 3 órától kezdve az italmérést minden korcsmában megszüntetni.”⁴⁴

Az őszinte köszönet hangja érződik ki abból a levélből is, amelyet a nemzeti tanács védelmi bizottságának elnöke és Sándor István polgármester közösen intézett a kecskeméti nemzetőr parancsnoksághoz. Sándor István, jó városvezetőként és igazi hazafiként, pályája során mindvégig képes volt szélesebb távlatokban, illetve kontextusban szemlélni a szűkebb és tágabb környezetében zajló történéseket, amely a hivatali működése során keletkezett dokumentumokban oly gyakran tetten is érhető. A nemzetőrség segítségével biztosított közrend mindennapokon túlmutató fontosságára ezúttal is jó érzékkel világított rá: „Abból az alkalomból, hogy a nemzetőrség újjászervezése befejeződött indíttatva érezzük magunkat, hogy az igen tisztelt Parancsnokságnak és általa az egész nemzetőrségnek, tiszteknak és a Köztársaság katonainak egyformán, őszinte köszönetünket és hálánkat fejezzük ki azért a nagy értékű tevékenységért, melyet a közrend és belső béke fenntartása a köz- és magánvagyion megvédése körül tanúsítottak. Akiknek a város és népének épsége, biztonsága kedves, aki tudatában van annak, hogy a nép megélhetése boldogulása és jövője, de a békétárgyalások alkalmával hazánk épségének biztosítása is milyen nagy mértékben függ a belső rend és nyugalom megóvásától: mindig hálával és büszkén fog visszagondolni a mi nemzetőrségünk hasznos szolgálataira. Kérjük, azért az igen tisztelt Parancsnokságot és az egész nemzetőrséget, hogy ez értékes szolgálatot továbbra is teljes odaadással, jelentőségének teljes átérzésével sziveskedjenek városunk és hazánk érdekében tovább folytatni.”⁴⁵ Ugyancsak az új rendvédelmi testület iránti egyértelmű megbecsülésről tanúskodik a Kecskeméti Nemzeti Tanácsnak az a döntése is, hogy a hadügyminiszteri rendelettől eltérően november 20-ig a nemzetőrség szervezésekor megígért napi 40, illetve 30 korona zsoldot fizette a helyi testület tisztjeinek és legénységének.⁴⁶

A kecskeméti nemzetőrök hivatástudatát igazolja az alábbi belső jelentés részlete is. A napi parancshoz csatolt dokumentumból emellett az is kitűnik, hogy a november eleji viharos eseményeket követően is még bőven akadt tennivalója a testület tagjai-

42 Uo.

43 MNL BKML IV. 1910. a. 1986 eln./1918.

44 Uo.

45 MNL BKML 1910. a. 1873 eln./1918.

46 MNL BKML 1909. a. szám nélküli irat.

nak a rendfenntartás biztosítása terén: „Héjjas Aurél századparancsnok urat ezennel megdicsérem azért az igazán dicséretes és követésre méltó szolgálatért, melyet nemzetőreivel ma hajnalban személyesen tapasztaltam ellenőrző utamon a főpályaudvarnál, ahol garázda és fosztogató tömeget erélyes és körültekintő módon fegyvereztek le. Megdicsérem Balla Géza z[ász]lós urat a máriavárosi pályaudvarnál tanúsított nemzetőrhöz méltó éber, erélyes és fáradságot nem ismerő, élelmezési cikkek megmentése körül kifejtett nemzetőri munkájukért. Ugyancsak dicséret illeti Szabó Lajos urat és Balázs Rudolf hdj. őrmestert, akik ép oly körültekintő, mint férfias eljárásukkal járultak hozzá nemzetőrségünk eredményes munkájához.”⁴⁷

*

Összegezve az eddig leírtakat elmondható, hogy a kecskeméti nemzetőrség létrejöttétől kezdődően hathatós segítséget nyújtott a város közrendjének fenntartásában a népköztársaság fennállásának időszakában. 1918. végi központilag elrendelt újjászervezése a testület elsorvasztását jelentette valójában, a megmaradt egység végül a Tanácsköztársaság hatalmának fegyveres bázisaként szolgáló helyi vörös őrségbe olvadt be.⁴⁸

47 MNL BKML IV: 1909. a. szám nélküli irat.

48 Romsics Ignác (szerk.), 1976. 68.